

שיקולים מערכתיים להמלצה על בד"צים

תומר בן צבי

שנים רבות אנו עסוקים בתחום כשרות המזון, שוב ושוב חוזרת על עצמה השאלה: כיצד אנו מחליטים איזה בד"ץ נמצא ב'מומלצים' ואיזה בד"ץ לא נמצא ברשימה זו, או כיצד יתכן שחלק מהמוצרים של בד"ץ מסוים נמצאים ברשימה וחלקם לא, הרי בסופו של דבר מדובר באותו גוף כשרות? בשורות הבאות ננסה להכניס אתכם מעט לעולם הבדצ"ים¹: רוב הציבור לא חשוף לנעשה מאחורי הקלעים בעולם הכשרות, לדרכים שבהן הוא עובד ולצדדים והאינטרסים שעומדים מאחורי חותמת הכשרות. הפעלת מערכת כשרות שנמצאת בקשר כספי משמעותי עם יצרן המזון או היבואן היא מורכבת וגורמת לקשיים רבים².

"חוק איסור הונאה בכשרות", שחוקק בכנסת לפני למעלה משלושים שנה, נועד לוודא שכל מוצר שיישא את הכיתוב "כשר" על הטייתו השונות יקבל את כשרותה של הרבנות המקומית, אולם החוק אינו מתייחס כלל לתחום ה"מהדרין". כל עסק יכול לפרסם שהוא מהדרין, גם אם לפי הרבנות ניתנה לו כשרות רגילה בלבד. הדבר מצוי בעסקים רבים שבהם מבחינת הרבנות רמת הכשרות בהם רגילה אך הם מחזיקים בתעודת בד"צ כלשהו המעוטרת בכיתוב 'למהדרין מן המהדרין'. הרבנות הראשית לישראל הגדירה כנהלים מהי כשרות "מהדרין", אך נהלים אלו אינם מחייבים את הבדצ"ים, ואף לא את הרבנויות המקומיות³.

1. אנו בארגון כשרות פרסמנו כמה פעמים את חזון הפעלתה של מערכת כשרות ממלכתית ומקצועית במדינת ישראל, שבו נכתב שזו לא תהיה תלויה בקשר הכספי עם בעלי העסקים. ואולם המציאות הנוכחית, שבה כמעט כל מוצר נמכר עם חותמת בד"ץ כזה או אחר, עוררה אותנו לתת מענה לציבור הרחב שמעוניין לדעת מה עומד מאחורי חותמת הכשרות.

2. במאמר זה לא נסקור את הנושא ההלכתי; המעוניינים להרחיב בנושא ההלכתי של נאמנות בד"צים על הכשרות יוכלו לעיין במאמרו של הרב יצחק דביר שפורסם בכשרות כהלכה חלק א עמ' 79.

3. סוגיית מהדרין אומנם נזכרה בשו"ע רק בנרות חנוכה, אולם נראה שצריך להיות מוסכם שנתנית כשרות למוצר שכשר הלכתית בדיעבד, או נתינת חותמת מהדרין למוצר מטעם גוף הכשרות בעוד הוא לא נכח בייצורו בפועל, קשה להגדיר אותה כ"מהדרין". בוודאי הצרכן אינו מודע לנושא כאשר הוא רוכש מוצר עם מיתוג מהדרין.

מבנה הבד"ץ

למעשה בבואנו לדון בבד"צים השונים, ישנם כמה נושאים שעלינו להכיר:

א. שיטת הניהול

מערכת כשרות תקינה צריכה להתנהל בהיררכיה ברורה: רבנים פוסקים, מומחי כשרות העומדים בראש הגוף ומתווים לו נוהלי כשרות ברורים, וצוות משגיחים ומפקחים המועסקים ע"י גוף הכשרות פועלים ע"פ נהלים אלו. בחלק מגופי הכשרות, המבנה הארגוני מורכב ולא מסודר, בחלקם לא נכתבו מעולם נוהלי כשרות מסודרים, אין משגיחים קבועים, ולעיתים אף אין מערכת רבנית המעצבת את הפסיקה של גוף הכשרות.

במקרים כאלה, לעיתים ההתנהלות של גוף הכשרות תהיה שונה בין ענפי ההשגחה השונים. כך לדוגמה, לעיתים בראש מחלקת משחטות של הבד"צ יעמוד מומחה ירא שמים, שיקפיד מאוד במשחטת עוף שתחת כשרותו, אולם אותו הבד"צ בהשגחה על חומר גלם בחו"ל יסתמך על הקלות מופלגות.

ב. תגמולים

בגוף כשרות תקין, על המערכת הכלכלית וההלכתית להיות מופרדות לחלוטין. כך מבטיחים שההחלטות ההלכתיות אינן מונחות על ידי לחצים ושיקולים כספיים. ישנם בד"צים שבהם הפרדה זו איננה קיימת, גופי כשרות אלו יתקשו לדרוש מבית העסק נוהלי כשרות מסוימים (ובמיוחד כאשר מדובר בנהלים מקדמיים), שכן הדבר מקשה על המו"מ הכספי שמתנהל במקביל עם בית העסק. פעמים רבות מנהלים בעלי העסק מו"מ עם כמה גופי כשרות בו זמנית, כדי למצוא את הבד"ץ שנוח לעבוד איתו מבחינה תפעולית ועסקית, כאשר קביעת הנהלים מצויה בידי אלו שמעורבים במשא ומתן, הדבר עלול לגרום להם להתגמש בנוהלי הכשרות, רק כדי להצליח ולהגדיל את כמות המוצרים או את מספר בתי העסק תחת כשרותם. הדבר נכון על אחת כמה וכמה כאשר מתנהל משא ומתן שכזה מול רשת מסעדות או מפעל גדול, במקרה זה מדובר בסכומים גדולים ועל מנת שלא לוותר על הלקוח, הבד"צ עלול למצוא פתרונות הנכונים רק 'בדיעבד' ובניגוד לנוהלי הכשרות. חתימת חוזה עם מותג מוכר איננה נוגעת רק בפן הכלכלי היוצא מן העסקה, אלא גם בפרסום הבד"צ. זו הסיבה שבד"צים שונים מחפשים פעמים רבות מיוזמתם לתת כשרות לרשת מסעדות או בתי קפה או מפעלים גדולים שמוכרים את מוצריהם כמותג בעל שם ארצי, מוכן שכאשר זו העמדה שהבד"צ מצוי בה, יכולות האכיפה שלו נמוכות מאוד, והחלטותיו עלולות להיות מוטות משיקולים זרים.

פעמים רבות בד"צים רוצים מטעמי שיווק שמפעל יטביע את סמל הכשרות שלהם על המוצר, **ללא תשלום וללא מעורבות בתהליכי הכשרות במקום**. מצב זה יוצר בעיית אמינות קשה לגוף הכשרות שאינו מכיר את ההתנהלות היומיומית במפעל. החתימה על המוצר שניתנה מטעמי שיווק יוצרת מצג שווא כלפי הצרכן שסומך על חותמת הבד"ץ, בעוד זה אינו מעורב בייצור ולא מכיר את ההתנהלות במפעל, בעיות אינן מגיעות לפתחו והוא אינו מעורב בפתרון, וכל אשר יש לו זה לסמוך על גוף אחר שנותן את חתימתו על המוצר.

ג. מערכת כשרות עצמאית

לכתחילה על גופי הכשרות לעבוד בשיתוף פעולה עם ההשגחה של הרבנות המקומית, תוך הוספה ושילוב של הנהלים החשובים להם על גבי נהלי הרבנות, בידיעה שההשגחה מנוהלת בשיתוף הרבנות המקומית ובפיקוחה. ישנם מערכות כשרות שאינן בעלות מערכת השגחה מסודרת כלל! את פיקוח הכשרות שלהם הם בונים על גבי משגיחי הכשרות המקומיים מטעם הרבנות, לעיתים בדרישה להחלפת מספר חומרי גלם.

במקרה כזה, כאשר משגיח הבד"ץ לא נמצא באופן עקבי בזמן ייצור המזון וסומך על משגיח הרבנות או על משגיח של גוף אחר, אין מי שידאג לאינטרסים של הבד"ץ בעסק. חוסר השגחה מטעם הבד"ץ לתקופה ארוכה ומשמעותית עלול לגרום לו להחמיץ שינויים מהותיים במוצר, בעודו חותם על עליו ככשר למהדרין.

לדוגמה: במסעדה בשרית עם כשרות רבנות רגילה ובד"ץ, בפועל המשגיח במקום הוא משגיח של הרבנות, ונציג הבד"ץ סיכם עם הבעלים על בשר חלק והחלפת חומרי גלם לרמת מהדרין. המשגיח בפועל אחראי מטעם הרבנות על היות הבשר כשר אך לא חלק, וכאשר יגיע בשר שאינו חלק, המשגיח לא ימנע את שילובו בעסק, שכן מטעם הרבנות רגילה הבשר כשר.

דוגמה נוספת: מפעל ייצר זמן מה מוצרים עם חלב ישראל, ולאחר תקופה, בשל שיקולים שונים, עבר לאבקת חלב עכו"ם. מבחינת משגיח הרבנות המצב אינו בעייתי, שכן במפעל בכשרות רגילה ניתן למכור מוצרים עם אבקת חלב נוכרי. בד"ץ שאין לו משגיח במקום יגלה – פעמים רבות מאוחר מדי, רק בשלב השיווק והפרסום – שהמוצר שעליו נכתב מהדרין ולווגו הבד"ץ מוטבע עליו מכיל אבקת חלב גוי או בשר לא חלק במסעדה הבשרית, בעוד בתעודה של הבד"ץ כתוב חלק מהדרין.

כאשר נשאל את משגיח הרבנות, הוא יענה ובצדק שהאחריות שלו היא רק לרמת הכשרות הרגילה, ואין לו יכולת לפקח בשביל הבד"ץ.

ד. דילרים בכשרות

ישנם גופי כשרות שבעצם אינם קיימים בפועל. מדובר באיגוד של קבלני כשרות, שמעניקים הכשר למוצרים שונים, ומשתמשים בחותמת הכשרות המשותפת. גופי כשרות אלה אינם עובדים ע"פ נהלים קבועים או פוסקים קבועים, אלא בקבלנות, כלומר גובים אגרה מסוימת בעד חתימה של מותג הכשרות שלהם. ומובן שרמת הכשרות בפועל תלויה במומחיותו של המשגיח בשטח, ואינה עקבית במערכת הכשרות.

ה. פיקוח

ישנם בד"צים ששכר מפקחי הכשרות שלהם בנוי משכר בסיס תמורת הפיקוח על עסקים קיימים, בתוספת אחוזים לפי כמות העסקים שהמפקח יוסיף לכשרות הבד"ץ באזור. מצב זה הופך את מפקח הכשרות, שאמור להיות איש מקצוע בכשרות, לאיש שיווק, ועל מנת להגדיל את שכרו החודשי הוא צריך להשקיע את עמלו בהוספת עסקים, והוא באופן טבעי מצמצם את העיסוק והטיפול בעסקים שתחת פיקוחו.

המלצות על בדצ"ים

לטובת הקוראים נסביר כיצד לאור הקריטריונים האמורים לעיל אפשר לחלק את מערכות הכשרות השונות. (במכוון איננו מפרטים את שמות הבד"צים, מאחר שרשימת המומלצים שלנו מפורסמת באופן עקבי ושקוף באתר כושרות):

1. בד"צים מומלצים

גופי כשרות אלו לרוב פועלים כגוף מובנה, עם היררכיה ברורה, כמפורט לעיל. כאשר נמצאת תקלה – אפשר לאתר אותה במהירות ולטפל בכשלים מיידית. גופים אלו, אף שהם מנהלים קשר כספי עם יצרני המזון, אפשר לראות בהתנהלותם ענייניות וניהול הכשרות בצורה איכותית לאורך זמן ובעקביות.

היתרון בגופים אלו הוא העבודה המסודרת, כך שהחלטה על הסרת כשרות ליצרן המזון לא תביא לשינויים כלכליים מרחיקי לכת. ועדת רבנים מקצועית לא תאפשר פשרות על נושאים הלכתיים מטעמים כלכליים של הארגון. כמו כן, כאשר יש תקלה, לגוף מאורגן כוח ויכולת לאתר את הבעיה ולפתור אותה מול משגיחי השטח ומול יצרני המזון, שכן ישנו מתח בין גוף הכשרות לבית העסק, וכאשר גוף הכשרות מתנהל בצורה מסודרת, אין לו חשש או מורא מפני הפסד עסק למערך הכשרות, שמשמעותו גם הפסד כספי לגוף הכשרות.

החיסרון: גופים כאלו צוברים מוניטין טוב ולא מאפשרים פעמים רבות לגופים אחרים לנהל באותו מפעל פס ייצור מהודר שלא כדעתם.

נוסף על כך אין ביקורת על רמת ההידור – אם היא נצרכת מעיקר הדין או לעיתים רק הנהגה של חסידות ופרישות שאינה מעיקר הדין.

כמו כן, מאחר שגופי המהדרין לא פועלים לפי נהלים סדורים או ע"פ ועדה שקובעת באופן רוחבי מה הידור ומה חומרא בעלמא, פעמים רבות נוצרת בין גופי הכשרות תחרות מי יחמיר יותר בעניין שפעמים רבות לא נצרך, והצרכן כלל אינו יודע שההחמרה במוצר זה אינה נדרשת.

2. בד"צים שמומלצים במוצרים מסוימים

גופים אלו בנויים בצורה ארגונית מורכבת ולא סדורה, ואין בהם נוהלי כשרות אחידים. הגופים לעיתים מעסיקים באופן חלקי מפקחי כשרות ורבנים, וחלקם מתנהלים מול משגיחי כשרות כקבלני כשרות. פעמים רבות משגיחי הרבנות בבית העסק משמש למפרע כמשגיחי הבד"ץ, לעיתים אף ללא ידיעתו.

לעיתים המו"מ העסקי עם יצרן או יבואן המזון יאפיל על שיקולים הלכתיים – נציג הבד"ץ יודע שאם יתגמש לקראת יצרן או יבואן מזון, הסיכוי לסגירת העסקה גדול יותר, ואם יסרב להתגמש, הבד"ץ המתחרה יסגור את נתינת הכשרות בעודו מתלבט. כמו כן פעמים רבות כאשר המוצר כבר מוכן לשיווק, או שכבר יובא לארץ, הבד"ץ יתקשה לא לאשר בדיעבד את כשרות המוצר ויחפש דרך להתיר אותו. הצרכן ירכוש מוצר עם כיתוב "מהדרין מן המהדרין" ולא ידע שהמוצר כשר בדיעבד.

3. בד"ץ בדיעבד

כפי שכתבנו בפתיחה, אחד מהיתרונות המשמעותיים של גופי הכשרות הממלכתיים בארץ הוא שאיפה לבנות מערכת כשרות שתעמוד בנהלי כשרות לכתחילה ולא בדיעבד, דהיינו קובעים עם בעל העסק תנאים מוסכמים לקבלת כשרות ומוודאים שהתנאים מתקיימים כל זמן שהמקום כשר.

גופים עסקיים המכונים לצערנו גם גופי כשרות אינם עובדים כך, ובפועל מתנהל מסחר בחותמת הבד"ץ. לדוגמה:

א. גופי כשרות שמתנהלים כגוף עסקי לכל דבר ועניין, ובעצם סוחרים במותג הבד"ץ למשגיחים ולכל דורש על סמך דוחות ייצור כאלו ואחרים. במקרים כאלו פעמים רבות יש מוצר מוכן שמחפש בד"ץ שירצה לחתום עליו לאחר ייצורו.

ב. מקרים מורכבים יותר נוצרים כאשר הבד"ץ אף אינו מכיר את כלל חומרי הגלם במוצר ונותן לו כשרות למהדרין על סמך השערות ופולפול הלכתי שמטרתו להתיר

את המוצר במצבי דחק שונים. הצרכן רוכש בפועל מוצר שכתוב עליו כשרות מהדרין ואינו יודע שנותן הכשרות אף לא ביקר במפעל.

מציאות כזאת יוצרת מצב שבו סחורה שיכולה להיפסל בבד"ץ אחד תקבל אח"כ חתימה של בד"ץ אחר, או שיש סחורה שמוכנה לשיווק, וגוף כשרות יחפש דרך להתיר אותה ויחתום עם מדבקה על מוצר שכבר הוכן.

במקרים כאלו שיקולים כלכליים מטים את ההחלטה על מתן כשרות, וגוף הכשרות לא עוסק בפועל בנתינת כשרות. פעמים רבות הדבר נעשה בטענה שבמוקדם או במאוחר גוף אחר יתיר את המוצר, ואם כך כדאי להזדרז ולהתיר את המוצר לפניו.

סיכום

מורכבות התנהלות הבד"צים במרחב נותני הכשרות ללא שקיפות, פיקוח, נהלים או בקרה מייצרת מצבים מורכבים מאוד. הצרכן שמעוניין לרכוש מוצר כשר למהדרין אינו מודע למתרחש מתחת לפני השטח, ולפעמים המצב מגיע עד כדי הונאה בכשרות עבור הצרכן.

לכן כאשר אנו נשאלים על כשרות מוצר שאינו ב'מומלצים', אנו נאלצים להשיב לשואל שהמוצר ללא פיקוח כשרות, או בפיקוח חלקי בלבד, ופעמים שמדובר בהונאה צרכנית של ממש.

על מנת לעשות סדר, ושצרכני הכשרות ידעו בדיוק מה הם צורכים, נדרשת הקמת ארגון בלתי תלוי כרשות לאומית לכשרות, שינהל ללא מורא וללא משוא פנים את מערכת הכשרות בשקיפות ובמקצועיות. עד אז אנחנו נמשיך לשרת את הציבור באמצעות רשימת המומלצים עם הנחיות מדויקות לצרכן.